

Lata z mistrzem

Autor: **Jörg Guido Hülsmann**

Fragment I tomu biografii Ludwiga von Misesa, którą można nabyć w formie [ebooka](#) lub [drukowanej](#)

Kamieniem milowym w rozwoju intelektualnym Misesa było otwarcie przez Eugena Rittera von Böhm-Bawerka seminarium w semestrze letnim 1905 roku – „wielki dzień w historii Uniwersytetu Wiedeńskiego i rozwoju ekonomii”¹. Böhm-Bawerk był najważniejszym uczniem Carla Mengera, zyskując międzynarodową sławę teoretyka ekonomii dzięki dwutomowemu traktatowi z ekonomii i historii myśli ekonomicznej *Kapitał i zysk z kapitału* (*Kapital und Kapitalzins*). Zakończywszy błyskotliwą karierę profesora ekonomii politycznej w Innsbrucku i czterokrotnego ministra finansów, pięćdziesięcioczworoletni Böhm-Bawerk powrócił na swoją *alma mater*, gdzie otwarto dlań specjalne stanowisko na wydziale nauki o państwie. Przez następne dziewięć lat Uniwersytet Wiedeński gościł trzech najlepszych teoretyków ekonomii świata niemieckojęzycznego: Böhm-Bawerka, Wiesera i Philippovicha. Pozostaje to najjaśniejszym punktem w nauczaniu ekonomii austriackiej.

Böhm-Bawerk imponował zarówno jako nauczyciel, jak i jako mistrz klarownej mowy i myśli. Jego sława przyciągała wybitnych studentów ze wszystkich części Austrii i spoza jej granic. Zostawali oni (często lata po zdobyciu dyplomu) dla jego ostrego jak brzytwa umysłu, którym przecinał każdy ekonomiczny węzeł gordyjski. Wielu jego studentów sceptycznie podchodziło do szkoły austriackiej, a przede wszystkim do jego prac, ale nieznający lęku i skrupulatny Böhm-Bawerk przyjmował wszelkie wysuwane argumenty, poddawał je analizie i dyskusji, raz po raz dowodząc przydatności austriackiego podejścia.

Ton nadał już pierwszy semestr letni. Böhm-Bawerk poświęcił go w całości na omówienie niedostatków Marksowskiej laborystycznej teorii wartości, prowadząc pogłębioną dyskusję z obdarzonym błyskotliwym umysłem

¹ Mises, *Wspomnienia*, s. 74.

austromarksistą Otto Bauerem. Młody Bauer był sekretarzem parlamentarnej delegacji partii socjalistycznej i świetnie znał teorię zarówno austriacką, jak i marksistowską. Głównym jego zadaniem w roli sekretarza było wyjaśnianie i uzasadnianie bieżącej linii partyjnej. Dyskutantem był doświadczonym i pierwszorzędnym; poglądów Marksa bronił podczas niezliczonych dyskusji nie tylko w środowisku akademickim. Był też redaktorem socjalistycznego czasopisma „*Der Kampf*”, a za rogiem czekało szerokie uznanie zdobyte dzięki pracy naukowej nad jednym z bardziej palących problemów austriackiej polityki: współistnieniem wspólnot narodowych państwa naddunajskiego². Dla Böhm-Bawerka Bauer był jednak partnerem właściwym jedynie do rozgrzewki. Stary lis miał odpowiedź na każdą z poruszonych przez Bauera kwestii. Za sprawą tego widowiska pozostali seminarzyści poczuli się wyraźnie zaszczycony możliwością studiowania u prawdziwego mistrza.

Ludwig von Mises znalazł się wśród tych absolwentów, którzy po studiach pozostali uczestnikami seminarium. Przy całym swoim krytycyzmie nie mógł nie odczuwać podziwu dla Böhm-Bawerka. Oto, jak ponad pół wieku później uznany już autor *Ludzkiego działania* komentował wydanie nowego angielskiego tłumaczenia *Kapitału i zysku z kapitału*:

Nie ulega wątpliwości, że książka Böhm-Bawerka jest najwybitniejszym wkładem we współczesną teorię ekonomiczną. Obowiązkiem każdego ekonomisty powinno być studiowanie jej zawartości z zachowaniem najwyższej pieczołowitości i uwagi. [...] Chociaż Böhm-Bawerkowski magnum opus jako „sama teoria” abstrahuje od zastosowań praktycznych, to jednak stanowi najpotężniejszą intelektualną broń w wielkim boju zachodniego stylu życia z destrukcjonizmem sowieckiego barbarzyństwa.³

Seminarium Böhm-Bawerka zdecydowanie ugruntowało wpływ Mengerowskich *Zasad*. Pod kierunkiem Böhm-Bawerka Mises zaczął bardziej systematycznie zgłębiać literaturę z zakresu teorii ekonomii. Rozpoczął badania,

² Otto Bauer, *Zagadnienie narodowości*, oprac. Marjan Aleksandrowicz, Druk E. Skowrońskiego, Warszawa 1908 [1907]. O Bauerze zob. Leser, *Otto Bauer — Friedrich Adler — Max Adler*, s. 258 i n.

³ Mises, *Capital and Interest: Eugen von Böhm-Bawerk and the Discriminating Reader*.

które zaowocowały wydaniem jego pierwszego wielkiego dzieła – traktatu o pieniądzu i bankowości⁴.

Były to lata terminowania. Mises stopniowo wyzbywał się swoich etatystycznych uprzedzeń, zapoznając się ze wspaniałą tradycją analizy pieniężnej dziewiętnastowiecznej myśli brytyjskiej i francuskiej. Zaczął publikować artykuły o pieniądzu i bankowości, które wyrażały ewolucję jego poglądów na rolę państwa w tej dziedzinie. Część z tych wczesnych opinii może zaskoczyć czytelnika, który zna Misesa tylko jako autora *Ludzkiego działania* czy *Teorii pieniądza i kredytu*. Na przykład w artykule z 1907 roku o celach austriackich regulacji kursu wymiany Mises poparł politykę zawieszania przez bank centralny wypłat gotówkowych dla „oddzielenia tak zwanego uprawnionego popytu na złoto od tego nieuprawnionego”, gdyż to „pozwoлиło utrzymać międzybankowe stopy procentowe w Wiedniu na poziomie niższym od tych w Berlinie i w Londynie”⁵.

Wciąż jeszcze wiele lat dzieliło go od sławy nieprzejednanego przeciwnika wszelkiego państwowego interwencjonizmu. Jego wczesne prace pokazują, że źródłem jego późniejszych poglądów nie był kaprys czy nieznamość innych punktów widzenia. Tylko dojrzewając, Ludwig von Mises mógł wyrwać się z krępujących go więzów dominującego światopoglądu i wyrosnąć na najbardziej radykalnego wolnorynkowego ekonomistę swoich czasów. Panujący nad jego przeczuciami i instynktami *Zeitgeist* nie zdołał zdusić w nim woli kierowania się rozumem, gdziekolwiek ten by nie prowadził.

W ostatnich miesiącach studiów Mises był świadkiem wielkiego politycznego trzęsienia ziemi, które zapowiadało jeszcze bardziej brzemiennie w skutki wydarzenia.

⁴ Promotorem jego habilitacji był Philippovich. Zob. Franz Baltzarek, *Ludwig von Mises und die österreichische Wirtschaftspolitik der Zwischenkriegszeit*, „Wirtschaftspolitische Blätter”, 28, nr 4, 1981, s. 127. Rozprawa habilitacyjna Philippovicha (napisana pod opieką Mengera) dotyczyła osiągnięć Banku Anglii. Zob. Eugen von Philippovich, *History of the Bank of England and its Financial Services to the State*, tłum. Christabel Meredith, Government Printing Office, Washington, DC 1911 [1885]. Mimo to wykład inauguracyjny Wiesera mógł mieć bardziej bezpośredni wpływ na zajęcie się przez Misesa problematyką pieniądza i bankowości.

⁵ Ludwig von Mises, *Die wirtschaftspolitischen Motive der österreichischen Valutaregulierung*, „Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung”, 16, 1907, s. 571.

Z dala od Wiednia, na wschodnich rubieżach Eurazji, Rosja niespodziewanie przegrała wojnę z Japonią. Konflikt ten za jednym zamachem zdruzgotał dalekowschodnie ambicje Moskwy i znienacka uświadomił całej Europie, że Rosja skupi wysiłki na swoich zachodnich granicach. Jeszcze większym zaskoczeniem okazała się słabość rosyjskiej monarchii. Rewolucja przeniosła się na ulice Sankt Petersburga i Moskwy, a 31 października 1905 roku car skapitulował. Spektakularny manifest październikowy Mikołaja II obiecywał wprowadzenie konstytucji i wyborów parlamentarnych.

Spółeczeństwo Wiednia i reszty Europy w oszołomieniu obserwowało kompletne wywrócenie przez socjalistyczną agitację rosyjskich struktur władzy, uważanych dotąd za największy na świecie bastion reakcyjnej polityki. Gdy 1 listopada w austriackim parlamencie odczytano manifest, socjaldemokraci zaintonowali Marsyliankę. Wiedeńscy robotnicy wyszli na ulice. 2 listopada Mises patrzył na tysiące ludzi maszerujących przez Ringstraße. Doszło do krwawych potyczek z policją. Następnego dnia cesarz Franciszek Józef I wprowadził powszechne prawo wyborcze dla mężczyzn w Austrii i na Węgrzech.

Niepokoje nie zanikły i nie ograniczyły się do samych stolic Europy. W kolejnych latach nowe rewolucje wstrząsnęły starymi reżimami Turcji, Persji i Chin. Jeden z ówczesnych wiedeńczyków tak opisał później atmosferę rewolucyjną:

Niełatwo nowemu pokoleniu uzmysłowić sobie głębię przemiany, jaką przeszła świadomość społeczeństwa europejskiego za sprawą tych wydarzeń. Nigdy wcześniej nie poddano w wątpliwość porządku monarchii, etatyzmu i burżuazji. Były one niezniszczalne. Pojedynczy cios wzruszył jednak lawinę.⁶

Jedynym pozytywem owych wypadków było to, że zmusiły one wreszcie cesarza do bezpośredniego zajęcia się sytuacją na Węgrzech. Panująca klika węgierskich właścicieli ziemskich latami nalegała na rewizję zawartego w 1867 roku *Ausgleich*. Domagali się oni w szczególności prawa do rezygnacji armii węgierskiej z języka niemieckiego jako języka dowodzenia, możliwości założenia przez Węgry własnego banku centralnego i gospodarczego odcięcia od reszty cesarstwa przez wprowadzenie wewnętrznej granicy celnej. Wprowadzenie przez

⁶ Sieghart, *Die letzten Jahrzehnte einer Grossmacht*, s. 74.

Franciszka Józefa I równego prawa głosu w całym cesarstwie pogrążyło węgierskie elity. 30 stycznia 1907 roku zlikwidowano 46 lat po jego utworzeniu zastrzegający dla establishmentu większość mandatów *Kurienparlament*. Przeprowadzone na mocy nowej ustawy pierwsze wybory parlamentarne z 11 maja 1907 roku dały deputowanym socjalistycznym 86 (spośród 516) miejsc w *Abgeordnetenhaus* — izbie niższej parlamentu.